

Mordechai Livni

*osobnosti sionistického skautingu
a židovských mládežnických hnutí*

Jitka Radkovičová – Tiki

Obsah

Rodinné kořeny	5
Na cestě k sionismu	6
Do neznáma	7
Dělat, co má smysl, i v těchto drsných podmínkách	7
Skauting v praxi, aneb Kdy znalost šifry nestačí	8
Do transportu	8
Přežít za každou cenu	9
Po osvobození jsem vážil dvacet devět kilo	10
Poválečné sčítání	10
Jen ten, kdo zažil, pochopí	11
Věren svému přesvědčení	12

Člověk když chce,
může si pomoci z velké míry sám.

Mordechaj Livni (Max Lieben)

Max Lieben alias Mordechaj Livni

Když jsem před třemi roky začala sbírat informace o židovském skautingu a sionistických mládežnických hnutích, byl mně izraelskými přáteli doporučen Mordechaj Livni, jeden z posledních vedoucích hnutí Makabi Hacair v poválečném Československu. Rozjela se klasická mailová korespondence, jejímž výsledkem byl přílet manželů Livniových do Prahy. Dost možná proto, aby si mě okoukli zblízka ☺. Poprvé jsme se setkali v květnu 2012 – a od té doby se setkáváme několikrát ročně. Říkám jim „moji izraelští andělé strážní“. Řada těch, bez jejichž pomoci se v Izraeli neobejdu, se časem rozrostla. Nicméně – oni byli první...

Rodinné kořeny

Mordechaj Livni se 18. února 1926 narodil jako Max Lieben v přísně ortodoxní židovské rodině. Jeho předkové se nazývali „Menaker“, což bylo označení pro člověka, který odstraňoval nekošer části masa. Rodinná legenda říká, že když císařovna Marie Terezie vyhnala Židy z Prahy, Maxovi předkové se vystěhovali do vesničky Lieben (Libeň) v bezprostřední blízkosti města a později, po návratu do Prahy, začali používat jméno vesnice jako příjmení.

Liebenovi byli rodinou respektovanou nejenom v židovské komunitě. Maxův otec, klasický filolog doktor Evžen Lieben, vyučoval jazyky a filozofii na německém státním gymnáziu ve Štěpánské ulici, matka byla v domácnosti. Také širší rodina byla akademicky založená: patřil k ní mimo jiné významný historik a hebraista Salomon Hugo Lieben, zakladatel a dlouholetý

1939: pražská babička Arnoštka Liebenová obklopená klanem svých dvanácti vnuků. Max je nejmenší kluk sedící vedle ní. Ze všech těchto lidí válku přežili dva: Max a jeho starší bratr Artur

pracovník pražského židovského muzea, anebo Berthold Jeteles, který získal doktorát v oboru chemie, ale současně byl autorem talmudické konkordance.

Liebenovi byli rodinou tak ortodoxní, že jim nevyhovovala ani jedna z mnoha pražských synagog, a tak si v Josefovské (dnes Široké) ulici v čísle 9 zařídili synagogu vlastní; v ní se mužští členové rodiny scházeli dvakrát denně k modlitbám.

V rodině se hovořilo většinou německy. Padlo nicméně rozhodnutí, že Maxovo vzdělání bude německé i české: čtyři třídy obecné školy absolvoval v němčině, poté chodil do školy židovské, kde vyučovacím jazykem byla čeština a následně studoval německou reálku v Mikulandské ulici, aby se po příchodu Němců vrátil do školy židovské. Tam své formální vzdělání ukončil. To už židovské děti do veřejných škol chodit nesměly a v roce 1942 jim bylo zakázáno vzdělávání vůbec.

Na cestě k sionismu

Ve čtrnácti letech Max spolu s bratrem Rudolfem (bratru Arturovi se v roce 1939 podařilo utéct do Palestiny) vnitřně opustili víru, byť navenek – kvůli rodičům – zachovávali náboženské zvyklosti. Šli proti duchu celé rodiny. Stali se členy mládežnického sionistického skautského hnutí Makabi Hacair, jehož cílem bylo mimo jiné ustavení židovského státu v Palestině, což ortodoxní judaismus nepřipouštěl. V té době již činnost tohoto hnutí byla značně omezená: v rámci protizidovských opatření platil zákaz cestování Židů mimo město, na plovárny, do parků, do kin a divadel i dalších míst jim byl vstup zakázán. Jediným místem, kde se židovská mládež mohla scházet, byl Hagibor ve Strašnicích, a starý židovský hřbitov na Starém městě. Na Hagiboru se cvičilo a na hřbitově se hrály skautské hry, pokud to okolnosti dovolovaly.

Jinou činností, na které Makabi Hacair participovalo, byla účast na ilegálním vyučování, kdy bylo nutné překonávat mnohá úskalí, protože Židům bylo mimo jiné zakázáno shromažďování ve větším počtu.

Další z aktivit, které se členové Makabi Hacair věnovali, byla tzv. Hilfsdienst, inspirovaná skautským příkazem denního dobrého skutku. Když v prosinci 1941 začaly transporty Židů do Terezína, pomáhali členové hnutí s přípravou do transportů těm, kteří tuto pomoc potřebovali, tj. starým a nemocným lidem. A následovala další významná pomoc. Max Lieben vzpomínal: *„Začaly přicházet dopisy a korespondenční lístky od lidí odvezených z Prahy. Stálo tam asi toto: je nám zle. Jsou tu nemocí. Máme hlad. Posílejte balíčky. A tak tohle byla také věc, které se hnutí Makabi Hacair ujalo. Sháněli jsme trvanlivé potraviny, balili balíčky a posílali těm, na které jsme měli adresy. Musíme si uvědomit, že byla válka, jídlo bylo na přiděl, nebylo lehce k máni a tak se nakupovalo načerno. Později jsme se dozvěděli, že některé z těch balíčků byly skutečně doručeny a snad některým lidem zachránily život.“*

Do neznáma

Rodina Liebenů transportovali do Terezína v červenci roku 1943. Dospělí členové byli rozděleni a posláni do zvláštních ubikací, původně kasáren, Max s bratrem Rudim šli do domovů mládeže. Říkalo se jim heimy. Život v Terezíně organizovala tzv. Judenrat, Židovská rada, o děti a mládež se v jejím rámci staralo oddělení nazývané Jugendfürsorge a vedl je sionista Egon Redlich. Tyto heimy měly mimo jiné za úkol chránit děti v mezích možností před negativními vlivy ghetta a eliminovat alespoň zčásti dopady prostředí, které mělo na dětskou duši zničující vliv, protože k normálnímu životu mělo hodně daleko. Že se to dařilo, dokládají Maxova slova: „*V Terezíně byla židovská samospráva, která fungovala jako velká obec. Samospráva pod velením Němců, ale vedena Židy, měla oddělení výstavby, čistoty, údržba, zdravotnictví a mládeže a výchovy. A fungovalo to vlastně úžasně dobře, když na to dneska vzpomínám, protože za těch úplně nemožných okolností tam vlastně byly podmínky trochu normálního života. Se vším hladem a nemocemi, které tam potom vypukly. Poměrně k tomu, co se dělo na jiných místech Evropy a zejména v koncentračních táborech, byl život v Terezíně více snesitelný.*“

Max v roce 1942. V této těžké době se naplno účastnil činnosti v Makabi Hacair. Pomáhal těm, kteří pomoc potřebovali

Dělat, co má smysl, i v těchto drsných podmínkách

Přes veškerá omezení fungovala v Terezíně činnost mládežnických hnutí dál. Ideologické rozmísky, panující mezi jednotlivými organizacemi, byly v této složité době zapomenuty. Vedoucím a vychovatelům, kteří vedli jednotlivé heimy, bylo umožněno uplatňovat při výchově svěřenců kritéria, kterým oni sami přikládali důležitost. A tak v heimu obývaném převážně členy Hašomer Hacair panovaly zásady židovského skautského hnutí. V jiném heimu, vedeném sionistickým pracovníkem Valterem Eisingerem, založili chlapci uskupení zvané Republika Škid podle knihy ruských autorů. Měli vlastní znak, vlajku, hymnu a vydávali časopis Vedem. V dalším domově se chlapci inspirovali knihou Jaroslava Foglara „Hoši od Bobří řeky“ a byli svým vedoucím Arne Ehrlichem rovněž vychováni ve skautském duchu.

Max na tuto dobu vzpomíná jako na dobu nepromarněných příležitostí: „*Činnost hnutí mládeže v Terezíně se vlastně omezila na tři pole. Všichni jsme se učili hebrejsky s tím, že jednoho dne válka skončí, my pojedeme do Palestiny a tady jsme aspoň využili čas, abychom se naučili jazyk. Druhé pole byla trocha sportu a her. Dokonce byl nějaký den sportu nahoře na baště, kde se dělaly závody. Ale to, na co si nejvíce pamatuju, byla asi hlavní aktivita hnutí, která se hebrejsky zvala*

Yad Tomechet, v českém překladu Podporující ruka. Jad Tomechet si vzala za úkol udělat každý den dobrý skutek, navštěvovat lidi, kteří potřebovali pomoc. Zejména staré a nemocné lidi. Donést jim jídlo, které fasovali. Vytrépat deky, zamést pokoj, předčítat z knih, anebo jen tak sedět a bavit se s nimi. Protože oni byli náramně osamělí.“

Skauting v praxi, aneb Kdy znalost šifry nestačí

Průvodním jevem života v Terezíně byly transporty. Příjížděly z různých zemí a odjížděly na Východ. Ghettem běžela šeptanda, ale o skutečném osudu transportovaných nevěděl nikdo nic. O vyhlazovacích táborech v Polsku už vůbec ne. A tak se Maxova parta rozhodla, že by se mělo nějakým způsobem zjistit, co se na „Východě“ vlastně děje, jaké jsou tam podmínky a podobně. Už třeba jenom proto, aby se ti, kteří pojedou později, mohli lépe připravit. A tak vymysleli kód. Měl jej použít Maxův kamarád Rudi Rosen, který odjel se svými rodiči na Východ. Výsledek nebyl nijak povzbudivý: *„Několik týdnů po tom, co odjel, přišla dopisnice. Rudla psal. Německy, velkými písmeny, velmi čitelně o tom, jak a s kým pracuje, vyřizoval pozdravy. Místo svého příjmení Rosen napsal hebrejské slovo NAMUT, což česky znamená, ZEMŘEME. A já si pamatuju scénu, kde nás sedělo patnáct, dvacet ze skupiny, na nějaké půdě v Terezíně, která nám sloužila jako klubovna, dopisnice jde z ruky do ruky a každý se snaží do toho vmyslet. Co tím chtěl naznačit? Co nám chtěl dát vědět? Protože to nebyl kód, který jsme domluvili.“*

Debata probíhala několik hodin a všichni se shodli na tom, že Rudi Rosen je pravděpodobně deprimovaný, nemocný, hladový a nejspíš velmi těžce pracuje. Víc nikdo vědět nemohl. Jenže za nějaký čas přišla další dopisnice, podepsaná tentokrát plným jménem. Podobný obsah, povolených pětadvacet slov. Rudi tentokrát šifru použil: některá písmena sklonil v opačném směru než zbytek textu. A jeho přátelé v Terezíně četli: GASTOD. Čili smrt plynem. Nikdo z nich dosud o plynových komorách neslyšel. Pochopitelně. A tak parta usoudila, že se jedná o časté pracovní nehody způsobené nedostatečnou ochranou a kvůli pracovním úrazům tam umírají lidé.

Do transportu

28. září 1944 byli do transportu na Východ zařazeni také bratři Max a Rudi Liebenovi. Transport měl označení Ek, Maxovo číslo bylo 2424. Později zjistili, že ze dvou a půl tisíce vězňů „jejich“ terezínského transportu přežilo sotva 370 lidí. Nacpali je do dobytčáků po šedesáti, sedmdesáti. Narváno. Jen u stropu dvě malá zamřížovaná okna. Z těchto okének Max během cesty kontroloval, kudy je vezou. Od Němců věděli, že na Východ, tedy do Polska, a tam někde je Slezsko, známé svými doly na uhlí a výrobou oceli. Po třídení cestě vlak zastavil v pekle. *„Obraz, který se mi naskytnul po otevření dveří: několik vysokých komínů, z těch šlehaly žlutočervené plameny. Nad plameny černý dým. A smrad spálenin byl všude. Moře nízkých střež*

v dlouhých řadách. Plot, věže, reflektory. Hustá řada mužů v pruhovaných oblecích. Bylo nám jasné, že to jsou vězni a tohle je koncentrák.“

Po absolvování nezbytných formalit byli Max s Rudim při dělení zařazeni na pravou stranu. Když se jeden z vězňů odvážil hlídkujícího esesáka zeptat, jaký je rozdíl mezi těmi, kteří stojí zde a těmi, kteří byli odveleni doleva, dostal vcelku rozumnou odpověď: vy jste zdraví a silní, jdete tedy do tábora na těžší práci. Ti vlevo jsou starší a nemocní, jdou na práci lehčí. Znělo to pochopitelně, jaksi logicky, a jako taková byla tato odpověď přijata.

Pořád ale nevěděli, kde vlastně jsou. *„Najednou vidím, že se k nám blíží vzdálený bratranec Wolfi, který odjel z Terezína asi před rokem. Podle chůze jsem ho poznal. Jeho otec byl rabín, který v Praze vyučoval náboženství. Matka byla dvojnásobná doktorka, v té době to bylo dost vzácné. A já se ptám: kde je tvůj táta? A on ukazuje palcem na jeden z těch komínů s plameny. A máma? A on říká: máma taky. Já říkám: co tvoji rodiče můžou dělat v tom podniku na ocel, nebo v těch dolech? Vždyť oni v životě nikdy manuálně nepracovali, tak co tam můžou dělat? A on se na mě kouká, ten šestnáctiletý kluk, a říká: co myslíš těmi doly nebo podnikem? Ty nevíš, kde jsi? To je Osvětim.“*

A tak se Max dozvěděl, co znamenají komíny, plameny i vše zamořující zápach. Dým a plameny, to byli jeho přátelé, kteří šli před několika hodinami na levou stranu. Najednou bylo všechno srozumitelné, i ten lístek Rudy Rosena, GASTOD.

Přežít za každou cenu

Bylo jasné, že v Osvětimi přežije málokdo a tak výsostným zájmem každého vězně bylo dostat se odtud. Max s bratrem a dalšími kamarády využili příležitosti a podařilo se jim připojit se k oddílu, který měl namířeno pryč z Osvětimi. Po třídní cestě přijeli do Kauferingu, o kterém do té doby nikdo z nich neslyšel. V okolí Němci postavili jedenáct menších koncentračních táborů spadajících pod Dachau. Max se ocitl k Kauferingu IV. Zpočátku pracoval jako elektrikář, poté byl odeslán na budování podzemních továren určených k výrobě zbraní a letadel. Práce byla těžká, lidé měli hlad, přibývalo nemocí, postupně se rozmáhaly epidemie tyfu, úplavice. V prosinci roku 1944 zemřel Maxův bratr Rudi.

Také fronta se blížila. Německé letadlo už člověk na obloze nezahlédl, zato přibývalo těch spojeneckých, které bombardovaly nedaleký Mnichov. V březnu bylo jasné, že Německo bude brzy poraženo a šlo už jen o jediné: přežít za každou cenu. 24. dubna 1945 bylo řečeno, že hlavní tábor Dachau je v rukou mezinárodního Červeného kříže, který vězně převezme. Stačila maličkost: nějak se tam dostat. A tak se Max spolu s kamarádem doktorem Hanušem Kafkou stali účastníky šestidenního pochodu smrti. Kdo se opozdil, byl zastřelen. V Dachau samozřejmě žádný Červený kříž nebyl, esesáci je hnali dál, do dalšího koncentračního tábora v Allachu. To už byla většina vězňů víc mrtvá než živá. Ale dalšího dne ráno nebylo po esesácích vidu ani slechu. To znamenalo jediné: fronta je „na dostřel“. Však také střelba se ozývala stále blíž a blíž:

Po návratu z koncentračního tábora v roce 1945. Po osvobození Max vážil devětdvacet kilo

„Hanuš a já vidíme, že jsme uprostřed fronty. Nad námi se střílelo, letělo to zprava, zleva. Hledali jsme něco, kam se ukrýt. Byl tam apelplac a na okraji latrína, plná toho, čím latrína bývá plná. Tak jsme do toho oba vlezli. A když něco přeletělo blízko nad námi, tak jsme ponořili i hlavu. A najednou vidíme, že na kraji lesa se blíží tank olivové barvy, a to jsme věděli, že není Němec, protože Němci byli šediví. Nahoře stál nějaký červenovlasý kluk a my jsme si uvědomili, že jsme osvobozeni.“

Po osvobození jsem vážil dvacet devět kilo

Koncentrační tábor v Allachu osvobodila americká armáda generála Pattona 30. dubna 1945. Po vojenské jednotce následovala jednotka lékařská s polní nemocnicí, auty s teplou vodou a vším, co zbídačelí vězňové nutně potřebovali: „Byli tam lékaři a všichni vojáci té jednotky byli černoši. Nechali nás svlíknout, osprchovat, udělali takovou první prohlídku. Vážil jsem pětadesát liber, to je asi devětdvacet kilo ve věku osmnácti, devatenácti let. Prostě jeden z těch kostlivců, co se vidí ve filmech nebo tak, to jsem byl já.“

Po nějaké době se Max společně s kamarádem Hanušem Kafkou vydali nazpět do Čech. Dojemným momentem pro ně bylo překročení československé státní hranice: zpívala se hymna česká, slovenská, i židovská Hatikva. A slzy tekly proudem. Nákladákem a potom vlakem se přes Plzeň dostali do Prahy a začala další kapitola, hledání příbuzenstva.

Poválečné sčítání

Praha byla rozbitá, všude v ulicích člověk narážel na zbytky barikád, převrácené tramvaje, vytrhané sloupy elektrického vedení. Max věděl, že ze členů rodiny nenajde téměř nikoho. Podařilo se mu zjistit, že z téměř padesátičlenného klanu Liebenů válku přežilo jen šest lidí. Z užší rodiny nikdo, s výjimkou bratra Abrahama, který žil v kibucu v Negevské poušti. A tak zmizela rodina, která v Praze žila stovky let. Nebylo útechou, že podobný osud potkal většinu židovské populace. Max zůstal sám.

Po nějakém čase nezbytném k ozdravení začal pracovat jako vedoucí skupiny dětí na jednom ze zámků, které spravoval známý humanista Přemysl Pitter. Šlo o iniciativu, která vešla do dějin pod názvem „Akce Zámky“. Zpočátku se na zámcích, věnovaných československou vládou, rekreovala česká židovská mládež, později přibýli němečtí sirotci. Pak se ale ukázalo,

že Maxovi tato práce nevyhovuje. On chtěl přece do Palestiny, v tomto duchu vedl také děti. Tomu ovšem ostatní čeští vychovatelé nechtěli rozumět. A tak se vrátil do Prahy: „*Hledal jsem svoje kamarády z hnutí a přišel na to, že jich přežilo velmi málo. Nejenom z Makabi Hacair, nýbrž ze všech hnutí se vrátili jenom jednotlivci. Takže postavit v Čechách a na Moravě Makabi Hacair znovu na nohy je věc nemožná, protože nebylo s kým.*“

Jen ten, kdo zažil, pochopí

V prosinci 1945 se ve slovenských Vysokých Tatrách konal zimní tábor, ve kterém se soustředili zbylí členové sionistických mládežnických organizací. Odjel tam také Max. Jeho další cesta pak vedla do Bratislavy, kde hnutí Makabi Hacair zřídilo domov pro židovské děti, kterým se různými způsoby podařilo přežít válku, a měly se připravit na odjezd do Palestiny. Domov pro osiřelou mládež vedla Eva Fürstová, která také prošla peklem nacistických koncentráků. Úkol, před který byli oba vedoucí postaveni, vůbec nebyl jednoduchý: „*Podobné domy měly i jiné organizace, například Hašomer Hacair. Kombinovali jsme sionistické hnutí směřující ke kibucu v Palestině, hebrejščina tedy patřila k základním denním činnostem. Druhým důležitým faktorem ve výchově bylo naučit se nějaké dovednosti, řemeslu nebo zemědělskému oboru. A skautská*

1946: Dům, který pro osiřelé židovské děti zřídilo hnutí Makabi Hacair. Bratislava, Zrinského 11

Chava a Max v roce 1947. Za sebou mají v té době kus prospěšné práce

činnost, hodnota jako taková: udělat dobrý skutek, nelhat, být otevřený jeden druhému. To byly tři základy, které jsme se snažili dětem podat.“

Pokoušet se o záchranu pochroumaných dětských duší a pomáhat jim zbavit se válečných traumat byl obrovský úkol. Jak přesvědčit dítě, že by nemělo krást a že není třeba schovávat si chleba pod polštář, protože po tomto jídle dostane další? Vždyť to šlo proti celé dosavadní životní zkušenosti malého človíčka z posledních let: když si chleba nesehnal, tak ho neměl. Ale Eva s Maxem dosahovali dobrých výsledků také proto, že prožili předchozí léta v podmínkách podobných těm, jakými prošli jejich svěřenci a rozuměli jim.

Eva a Max se postupně propracovali do vedení hnutí Makabi Hacair. Kromě jiných činností také organizovali letní a zimní tábory a semináře pro členy hnutí. Max se stal jedním z posledních vedoucích před likvidací hnutí Makabi Hacair v roce 1949.

Věren svému přesvědčení

Jak už to v lidském životě chodí, brzy se Eva s Maxem shodli nejenom v názorech na vedení dětského domova, ale také v dalších důležitých otázkách. Netrvalo dlouho a slavila se svatba. Dalo by se říci, že také v tomto případě sehrálo hnutí Makabi Hacair důležitou roli. Nešlo totiž všechno úplně jednoduše; před obřadem bylo nutné sehnat kravatu a tak Max obíhal kamarády z hnutí: oba vytáhl z postele, bylo totiž brzké ráno. Jeden kravatu zapůjčil, nicméně uzel na ní uvázat neuměl, a tak následoval další běh ranní Bratislavou k příteli, který sice kravatu neměl, leč uzel na ní uvázal. Obřad tak proběhl ke spokojenosti všech zúčastněných a bez dalších komplikací 😊.

V roce 1948 se Livniovým narodil syn, do Palestiny odjela většina jejich chovanců. Vzápětí poté, co nově vzniklý stát Izrael vyhrál válku o nezávislost, připluli do Haify také oni. Bylo to v květnu 1949.

Nové začátky v nové zemi určitě nebyly jednoduché, nicméně svůj „sionistický sen“ si Max i Eva, nyní Mordechai a Chava Livni, splnili: začínali v kibucu Kfar Hamakabi, který hnutí Makabi Hacair budovalo v Palestině pro své členy od poloviny 30 let (minulého století). Později se jim narodily dvě dcery, zatímco prvorozený syn zemřel na dětskou obrnu. Právě kvůli dětem rodina Livni kibuc opustila a odstěhovala se do městečka Kirjat Ti von. Max původně pracoval jako technik v dřevoobráběcích továrnách, projektoval dřevěné hračky. Nějakou dobu pracoval jako elektrikář a pracovní kariéru ukončil jako plánovač ve firmě

vyrábějící elektronické a elektromechanické lékařské přístroje. Eva vystudovala keramiku, obor neopustila a posléze keramiku jako předmět vyučovala.

Oba jsou zakladateli památníku Beit Terezin, který má za úkol uchovávat památku na vězně terezínského ghetta a současně sdružuje přeživší tohoto tábora. Max také o holocaustu přednáší pro nejrůznější organizace, hlavně pro středoškoláky a vojáky.

A Maxovo motto? *„Co mě udrželo na životě, jak v německých koncentracích, tak i později, to byl základní optimismus. Víra v to, že člověk když chce, tak si může pomoci z velké míry sám. Když silně chce a když se nepoddá. A to je všeobecná poučka, kterou bych poradil každému. Snažit se najít z každé situace cestu ven.“*

Manželé Livni v roce 2012